

УДК 488.37.4

Форосян А.Ф. – к.п.н., доц. кафедри культурології, заступник декана з ОВРП факультету культури і мистецтв Херсонського держ. ун-ту

ХОРЕОГРАФІЧНЕ МИСТЕЦТВО В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Сучасне суспільство висуває до особистості значні вимоги, що базуються на досягненнях науково-технічного прогресу, який відбувається в останній час у світовому просторі. Однак не зважаючи на процес глобалізації та інформатизації суспільства, від особистості вимагається не лише володіння знаннями, а й розуміння прекрасного.

Сучасні середні навчальні заклади передбачають гармонійний розвиток особистості, і науковці вбачають конче необхідним у процесі навчання використовувати комплексний підхід, де поряд із виховним потенціалом мистецтва, використовуються предмети мистецького спрямування.

Спираючись на філософські, культурологічні теорії та історико-педагогічний досвід, вітчизняними науковцями (О.Рудницька, І.Зяюн, О.Семашко, Л.Масол, Н.Миропольська та ін.) розроблена програма глибокого художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, що відповідає існуючим у державі пріоритетам (гуманізація, гуманітаризація, демократизація й естетизація навчально-виховного процесу). Так, починаючи з 1 класу виховні заходи підкріплюються вивченням базових основ мистецьких дисциплін: музика, малювання, художня культура та хореографія. Однак, у сучасних навчальних закладах, зважаючи на брак фінансування, небажання їх керівників та певні умови регіонального характеру, предмети художньо-естетичного комплексу представлені неповністю. Такий предмет, як хореографія представлений у навчальному процесі сучасної школи у вигляді ритміки в початковій школі (як допоміжний засіб при проведенні уроків фізкультури).

Зважаючи на сучасний стан впровадження хореографії як навчальної дисципліни у навчально-виховний процес середньої школи, було б доцільно дослідити історичні реалії його впровадження у II половині ХІХ – початку ХХ століття та виявити певні регіональні аспекти.

В офіційних документах (Статутах) Міністерства освіти Російської імперії, що регламентували навчально-виховний процес середніх закладів, а саме гімназій, інститутів благородних дівчат та кадетських корпусів, обов'язковими предметами художньо-естетичного спрямування були співи (викладання закону Божого) та малювання. Хореографія ж виносилась у позаурочний час і викладалась не в усіх навчальних закладах (за бажанням керівництва закладу). Хоча в науковій літературі II пол. ХІХ століття підкреслювалось, що одним із шкільних предметів, що здійснював художньо-естетичний вплив на підлітків, були танці.

Невід'ємний атрибут кожної епохи – танці – належать до вишуканого мистецтва, «посідають серед них чільне місце як жива музика, скульптура та живопис. Вони мають чудовий дар оживляти вищі ідеали скульптора та художника, прекрасні людські фігури – зображати їх в найбільш вишуканому положенні та русі, ніби підноситись на хвилях гармонії. Чудові балети, створені видатними хореографами, переносять глядача в казковий світ тисяча і однієї ночі, служать яскравим свідоцтвом тому прикладом» [8; 9-10]. Так висловлював своє захоплення танцями Альберт Цорн, який з 1840 року викладав цей предмет в Одеській Рішельєвській гімназії. Адже уміння танцювати, пристойно поводитися на балах, світських раутах було одним із складових чинників якісної естетично спрямованої

освіти.

Оскільки доказів викладання танців у навчальних закладах регіону немає, тому що їх було винесено на вивчення в позашкільний час, можемо лише опосередковано припустити їх вивчення. Цей предмет викладався не в усіх навчальних закладах й існувала незначна кількість кваліфікованих кадрів, які б могли створити певні розробки (здебільшого викладанням танців займалися іноземці) гальмували цей процес.

Серед хореографів, що розробили та впровадили свої методичні рекомендації до викладання танцю, виділяють С.Холачова («Програма викладання уроків пластики і танців», «Пояснення французької кадрили») [7] та А.Цорна («Граматики танцювального мистецтва», «Збірка нот до граматики танцювального мистецтва») [8]. У посібниках цих авторів висвітлено форми, методи та засоби викладання хореографії. Так, програма викладання уроків пластики і танців в інститутах, кадетських корпусках, жіночих та чоловічих гімназіях була складена С.Холачовим [7; 1]; граматики танцювального мистецтва і хореографія – складена А.Цорном. Особові справи викладачів середніх навчальних закладів, періодичні видання створюють певну картину викладання цього художньо-естетичного предмета в гімназіях Півдня України [8; 3]. Наприклад, А.Цорн пропонував використовувати танці в усіх навчальних закладах як одну з форм естетичного розвитку молоді, що допоможе в становленні моральних якостей особистості, зауважуючи при цьому, що лише навчальні заклади (гімназії) для вищих верств суспільства використовують танці для гармонійного розвитку своїх учнів [2; 17].

За програмою А.Цорна [9; 8] правильне вивчення танцювального мистецтва повинно здійснюватись у системі. Вивчення цього предмета повинно починатися з першого курсу протягом двох уроків на тиждень. За цей рік учні повинні засвоїти: 5 основних позицій ніг (плавне присідання та піднімання), поклони, ходу, позиції й вправи рук, *Port de bras* (повороти) та деякі механічні вправи ніг, що використовуються при вивченні різних танців. Завершувався цей курс навчання вивченням польки чи полонезу. Крім цього, протягом II половини навчального року потрібно було «шліфувати й очищувати пройдений матеріал, надаючи витяжку ногам, спритність, граціозність і впевненість виконанню всіх вправ» [8; 5].

Протягом II, III та IV року навчання школярі вивчали нескладні танці (менует, російський танок, венгерку, шаоколь, вальс, бальну лезгинку, кадрили, бояриню, помпадур, віденський вальс, галоп) [8; 6].

У наступних класах викладалися більш складні танці. Так, у V класі до вивчення танців додавалося їх диригування за допомогою вчителя [8; 7]. В VI класі, поряд із вивченням краков'яка, «*Fin de siècle*» та ін., пропонувалось самостійне диригування танців, а у VII, останньому класі, вивчаючи складні мазурки, кармен, татільон тощо, давалися основи проведення балів [8; 8].

Існували в гімназії того часу певні привілеї для обдарованих дітей: «викладач за своїм бажанням міг їх виділити і навчати соло-танцям. Але ці танці не повинні бути комічними» [9; 8]. До того ж, це навчання повинно було проходити в позаурочний час, щоб не затримувати клас на уроці.

Обов'язковим етапом вивчення танцювального мистецтва, як складової її частини, було вивчення граматики танцю (за А.Цорном), що складалось із таких компонентів: а) танець – є ритмічні рухи задоволення, або якогось іншого відчуття рухів під такт справжньої або уявної музики; б) його складова частина – позиція (або положення) рук, фігура і такт; в) до якогось руху чи після нього танцюрист знаходиться в позиції, яка може бути правильною чи неправильною; г) перехід з однієї позиції виконується за допомогою одного чи кількох рухів тощо [8; 34]; д) крім згаданого вище, учням роз'яснювали та пояснювали різницю в танцях (салонних та сценічних) та їх використанні.

У процесі вивчення у школі перевагу віддавали салонним танцям, оскільки вони легко засвоювалися й мали «звеселяючий і громадський характер» [8; 34], хоча в деяких випадках використовувалися застарілі «колонні» танці (тріолет, екокеза та ін.). Існували в практиці

викладання і народні танці, які «становлять собою продукт народного мистецтва» [3; 30] (козачок, трепак, краков'як, бариня та ін.) були яскравим прикладом танцювального мистецтва тієї чи іншої народності.

Розподіл середньої освіти на чоловічу та жіночу вносив певні відмінності в загальні правила та програми викладання танцювального мистецтва.

У чоловічих гімназіях викладання танців було одним із заходів фізичного виховання. Використання таких танців, як бальні, лезгинка, кадрили, козачок та ін. відволікало молодь від денної копіткої роботи і вносило в процес навчання необхідне для підлітка фізичне навантаження, хоча в 90-х роках XIX століття у педагогічних колах з'явилася думка про введення замість танців гімнастики в шкільну програму. Аргументувалося це тим, що гімнастика розвиває м'язову силу, спритність та самовпевненість і робить юнака сильнішим та рішучішим, «надає рухам своєрідну різкість» [8; 25], а цього неможливо досягти, займаючись танцями. Натомість, на думку А.Цорна, «замінити танці гімнастикою неможливо, як і гімнастику – танцями», вони повинні існувати разом, як взаємодоповнюючі частини єдиного цілого [9; 25].

Для дівчат, у свою чергу, за умови системного вивчення, танцювального мистецтва буде достатньо. Додаткові фізичні вправи для гармонійного розвитку організму замінялись танцями, котрі надавали гнучкість і легкість рухам жінки.

Як бачимо, танці були допоміжним засобом і в чоловічих, і в жіночих середніх навчальних закладах для розвитку елегантності та привабливості, адже нею володіють від природи не всі, «дійсно танцювальне мистецтво робить людину здатною до тих привабливих, плавних рухів, що зачаровують нас» [8; 27].

Обов'язковим засобом під час викладання танців у середніх навчальних закладах були правила етикету. Особу увагу приділяли поклонам (чоловічим) або реверансам (жіночим), які виконувались стоячи, під час ходіння або сидіння. Поклони та реверанси слугували виявом «почуттів дружби і поваги до тієї чи іншої людини» [8; 316].

Заняття танцями розвивали внутрішні почуття дитини, формували її фізично, були допоміжним засобом при вивченні етикету та музики, також були одним із засобів спілкування між юнаком і дівчиною, одним із видів проведення дозвілля у другій половині XIX – початку XX століття. Усі ці функції танців реалізувалися на балах та танцювальних вечорах. Наприклад, у гімназіях (чоловічих) організовувались бали й танцювальні вечори, куди запрошували дівчат з жіночих гімназій [6; 18], або такі зустрічі відбувались в пансіонах [4; 8]. Однак слід зауважити, що в таких зустрічах брали участь виключно школярі випускних класів гімназії [3; 11]. Такі ж заходи проходили в містах Півдня України для всіх бажаючих і були присвячені тій чи іншій даті. Так, 11 квітня 1889 р. організовано бал для дітей та дорослих у Новоросійському театрі, присвячений 50-річній педагогічній діяльності А.Цорна, що дійсно привернуло увагу публіки [1]. Тож можемо стверджувати, що захоплення танцювальним мистецтвом як школярів, так і дорослих сприяло поширенню сімейних традицій естетичного виховання.

Використання танцювального мистецтва в середніх навчальних закладах освіти у другій половині XIX – початку XX ст. як навчальної дисципліни значною мірою залежало від наявності законодавчої бази та зацікавленості керівництва навчального закладу. Хоча танці (ритміка) і не були введені в офіційну програму середніх навчальних закладів, спостерігається тенденція їх використання як допоміжного засобу при вивченні такого предмету як фізична культура, запровадженого на початку XX століття. Це створювало умови гармонійного розвитку особистості учня, пластики рухів: глибоке і яскраве сприйняття навколишнього світу було невід'ємною частиною естетичного виховання.

Список використаної літератури

1. *Історія міст і сіл України. Одеська область.* – К., 1978. – 868 с.
2. *Новости искусства* // Южный курьер. – 1907. – 29 сентября.

3. *Об устройстве вечеров и спектаклей в здании училищ (1893)* // ЦДІАУ. – Ф. 707. – Оп. 296. – Спр. 59. – 13 арк.
4. *Отчёт Херсонской мужской гимназии за 1912 г.* // ДАХО. – Ф. 227. – Оп. 1. – Спр. 2. – 34 арк.
5. *Отчёт о работе Южнорусского пансиона за 1874-1880 года (1881)* // ДАМО. – Ф. 121. – Оп. 1. – Спр. 1. – 31 арк.
6. *Сысоев С.* Историческая записка об Алешковском Уездном и Городском 4-х классном училище (с 1812 по 1912 гг.) / С.Сысоев. – Одесса, 1912. – 32 с.
7. *Холачев С.Я.* Программа преподавания пластики и танцев в институтах, кадетских корпусах, женских и мужских гимназиях / С.Я. Холачев. – Одесса, 1903. – 7 с.
8. *Цорн А.Я.* Грамматика танцевального искусства (с атласом) / А.Я. Цорн. – Одесса, 1890. – 348 с., VII доп.
9. *Цорн А.Я.* Сборник нот к грамматике танцевального искусства / А.Я. Цорн. – Одесса, 1891. – 30 с.

Резюме

Розкриваються регіональні особливості впровадження у навчально-виховний процес середніх навчальних закладів Півдня України (II половина XIX – початок XX ст.) хореографії як навчального предмету.

Ключові слова: танці, навчальна практика, регіональні особливості.

Summary

Forostyan A. Introduction of choreographic art is in educational-educator process of middle educational department of south of Ukraine in the second half of XIX – beginning of XX of century

In article reveals regional features implemented in the educational process of secondary schools south of Ukraine (the second half of XIX – beginning of XX century) choreography as subjects.

Key words: dances, educational practice, regional features.

Надійшла до редакції 10.10.2012 р.